

Euskalerrria edo Euskadi

“Berezko sorterri edo aberria da” (VI)

EUSKALERRIAREN EGO-ALDEAN MAURITARREKIN NAFARROAKO ERREGETZA TA BIZKAIKO JAUNTZAREN SORKUNTZA.

Erromatarren aurretik, Godotarren denbora ostetik, eta bai arrezkeroztik be, Akitania ta Nafarroako edestiak bardiñak izan dira, gure erria edo euskal lurraldeko gizarte guztia, beti alkartzen zalako Auñamendikateko babesean, izkuntz, siñismen ta oitura batekoak izanaz.

Ori izan ote zan, orduan ulertzen zan euskal erresuma edo batzangotasuna, gaur “Aberria”ren izenagaz ezetuten doguna?.

Arrigarria da gaur euskaldunak espainolaren aotik entzun bear doguzenak, adibidez: “Aber-zaletasunezkoak garelá” diñoenean.

Gu ez gara “Aber-zaleak”, gu Euskaldunak gara, mundu onek Jainkoagandik daukan bereztasunezko legean jaioak garelako.

Euskaldunai orregaitik ez jaku ipiñi bear, espainol berekoi maltzurak euren guzurrezko “Nacional Katolicismoa” egi biurtu naian, aurretik ipinten gaituen “uste”aren⁽¹⁾ galderazko berba ori bezela, eta euroi benetan egokitzen jakien “uste”zko berba ori ostondu, nortasunezko itxuran agertu naian.

Ez dira konturatuten, aurretiko ezaupideak mundu fisiko onetan, ezin dirala nor beren naikerira aldatu, Izadi onek daukazan legeak alda-ezin edo kendu-eziñezkoak izan da?.

Euren izatasunean, norkerien asmoak baiño besterik ez daukie, eta Euskaldunak izaeran “Nortasunezko Jaiotasuna”.

Norkerizko lanean dabizen alegiñak dira ekintza orreik: “Egiari, guzurra dala esan, eta guzur utsari, benetako egia dala”.

Gaurko bizitzari, txoriaren begirakada bat emonda, ez da gaur sortzen dana ?.

NAFARROAKO ERREGETZAREN SORKUNTZA:

Goian ikusi dogu, 800garren urtean, III Leon Aita-Santua-k Karlomagnori deituta, au Erroma-ra joan zala eta bertan, Iparraldeko itsasotik, Garellano-ibai⁽²⁾ Ebro-ko ibairaño, eta Mendebaleko Atlant-Itsasotik Ekialdearen Boemia-rañoko Erromatar Kaisal-Erri Sakratuaren Inperator edo Augusto-Kaizar-Jaun Erromako San Pedro Eleizan koroatu ebalá.

Emen, kaizartzazko lengo ariari irauntasuna osterá emonda, erromatar Kaisal-Erriaren agindupean batu gindezan.

1) Uste = presuncion. (2) en Garigliano o rio Liri en el centro de Italia.

Euskaldunak baiña, erromatar kaisal-erri orrek esaten dauan lez, Karlomagnoaren menpean egon ote giñan?.

(III Leon Aita-Santu ta Karlomagnoaren irudimeanean bai, baiña egia non?.

Guzti au, baleiteke Kristautasunaren zabalkuntza katolikotasun alderdikeritik finkatu edo gogortasunean babesteko izatea.

Zergaitik naspildu baiña gudu-indarrak, JAINKO-ANGAN euki bear dogun sinismenagaz?.

Argi dago, Kaizar eta Aita Santuaren aginpean batzangotuta egon gindezan, Jainkoak ipini ebazan berezko lege ta errigizarte guztien gaiñetik ezarri zirala norkerizko asmakuntz orreik.

Euskalerriko Auñamendiak bere zilbor edo erditoki-lez, beti izan dira Euskaldunentzat babes leku ederrenetarikoak.

Baiña gaurko edestian sartu gintzazanetik, gizarren eginkizunezko trebetasunak soiltzen⁽¹⁾ joanda, bearrezkoa agertu jakun oraintsungo antolakuntza barri baten kokatzea.

Aukera orreik VIII-IXn gizaldi bitartetan agertu jakuzan, 778an Karlo Magnoren gudalozteak, bere zaldun bioztoi⁽²⁾ Roland aipagarrien agindutara, Salduba⁽³⁾ Mauritar Soliman ibn-al-Arabi-ren menpetasunetik askatzera joanda eta eziñean

Iruña-tik etxerantza aldatu zanean, Napar Uria erraustu ebenean lenengoz.

778ko Dagonilla-ren 15ean Karlomagno-ren gudalozteak Auñamendietatik zear igarotzen egon ziranean, Euskaldunak ostonduta, Orreagan itxaron eutsoen eta ikaragarritzko zarraskintza egin eben gudalozte orreitan, Roland bera be ilda.

Eta 814an Karlomagno il ostean, bere seme Ludobiko Pio-k 824an, Euskaldunak ezereztu ebazanak, ostera bialdu ebezelako beren gudalozteak Nafararren aurka.

Aldi onetan kontuan artu bear dogu, 714an Kalifaren zerbitzura aldatu zan Akitania-ko Kasio kondea, ortik aurrera Euskal sendi au, Banu-Qasi-ren izenagaz ezagututa, euren laguntzagaz 824an, Nafarroako Jimenez ta Arista-tar iñigo lenengo Nafar erregea izendatu gendulako, 852an bera il zan arte iraun ebana.

Lenago baiña, aldi areitan Nafar erregetza sortzerazko irudiaren argitan kokatu degun, azterka begitu bear doguz orduko Europa ta euskalgizartetan baldinpekotuta egon ziran aukereak.

Alde batetik, “Griego-en jakintzan, Erroma-tar Kaizar-Legedian eta Katoliko Sakratuaren” dogma arauzko baldintzatan ezarri bear genduzalako naita ez gure Jaun-Erregezko antolamendu barri orren oñarriak.

(1) Soiltzen = simplificar. (2) Bioztoi = resuelto, valiente. (3) Salduba = Zaragoza-ren antziñako euskal izena.

Beste aldetik, Europa-ko errege-erregiñaren ezkontza bidez, sasijainkotasunezko senidetan sortu ziran, eta norkerizko feudo-legeak txuntxurantzeko agintaritzan askatasunezko demokraziaren aurka ezin besterarte gogortuta, Nafarroako errege-zari asieratik, eriotzera bideratuko jakon.

Eta baldintza bi oneik Munduko gizarte guztia oldozmen ta agindu bakar baten batzangotuta ezartzeko, azpiko bardintasun lege onegaz lotuta dagoz, Jainkoa eta Gizartearen artean, Kaizar eta Aita Santuaren solaskide bakarrekin.

Baldintza orreik ez ziran edozer gauza izan, norkeriaren sorburuzko asmakuntzari, neurri aundiko ateak zabaldu eutsezelako: “Griego-en jakitza ta

Euskalerrriaren berezkotasunezko oitura demokraziak zekula ezin diralako ezkondu, Erroma-tar Kaizar Katoliko Sakratuaren menperatzaille legediakaz”.

Gu, Jainkoa-ren Berezko Lege demokratikoetan beti lez iraun bear dogu.

Leen, Paleolitiko Neolitikoan egin zan antzera, betiko ta berezko lege orreitan jarraituta, munduan egin bear diran alegiñak demokratikoak izanez gain, giza eta erri-gizartearen eskubideen berdintasunezko lege-bidetik eroan bear diralako⁽¹⁾.

Bigarren: “Bide-ori baztertu egiten badogu, Euskaldunak Mundu oneri milla-urte askotan, azturazko bizi-jakintzan emon geuntsozan ulermen aundiko

(1) *Derechos Universales Humanos.*

adierazpen argitsuak galtzen dira eta beragaz, gure maitasunezko Euskalerrri onen Izatasuna.

Eta irugarrenean: norkeriaren asmakizunezko menperatzaillak, Jainkoaren zuzen bidera berrezkuratu, eta egitarau⁽²⁾ inguru baten, askatasunezko Nortasunik galdu gabe danok alkartu.

Mundu fisiko oneitan gure ekintzak, Jainkoa-ren Legeagandik mugatzen asita dagoz, eta borroka orreitan aurrera egin ezkeru “ekaiztuzko laiño-baltzak odei-jole, urrean ikusten dira”.

Iruña-ko IIn Garzea-tar Iñigez 870-882 urte bitartean errege izan zanaren Ximena alabea, IIIIn Alfonso Aundia⁽³⁾ Asturias eta Leoneko erregeagaz ezkondu zalako, Banu Qasi-ren senditik urrunduta, eurengana urbildu ziran, ortik beste okerrezko ziri sakon-bat sartuta Nafar erregetzari Nortasunezko osasunean⁽⁴⁾. Eta beste alaba-bat, izenez Oneka deitzen zana Aragoi-ko Aznar Galindo-rekin.

Mauritarrak Begi-bakarra ta kristauak Monakoa deitzen eutsoen I Fortun 882-905n urte bitartean errege izango zanaren alaba Oneka, Abd Alah mauritarrekin ezkondu eban.

IIn Santxo “Abarka” 970-994ko urte bitartean errege izango zanak, Mauritarrak ezin irabazi eta alaba bat Almanzor-ekin ezkondu eban, bai bera be bigarrenez Urraka Fernandez-ekin, Fernan Gonzalez Gaztela-ko kondearen alabea zana gaz bakearen truke.

Bere seme IIn Gartzia Santxez-ek 994-999 urte bitartean errege izango zana eta Dardarti edo Ikaratia deritxon alaba, Asturias-Leon-go Vn Alfonso-gaz⁽⁵⁾ ezkondu eban”.

Dana dala, zelan ezkondu menperatzaillatasunezko feudoan antolatuta egon ziran Franko ta Asturias ta Leon-eko erregetzak, kaizar astuntasunezko izen orreik emoten eutsen punpeziagaz⁽⁶⁾, Foru edo Lege-Zarraren ardurazko ordezkarietan eta askatasunezko demokrazian oituratuta sortu zan Euskal-Nafar erregetzarekin ?.

Dana dala bide orretaik, Europa-ko erregetza guztia senidetuta geratu zan.

Eta euskaldunak Norkerizko sare-arte edo txebera orreitan sartuta geratu giñan, beste gauzarik egin ezinik.

(2) Alkartu gaitazan egitarau inguru baten = proyecto comun. (3) Magno, 838-812. (4) Kontuan artu bear dogu, erdi-ugarte onen Iparralde guztian laterritutako erri-gizarteak, Euskera-ren senetik berba egiten ebela, nai-ta izkuntzan naastuten asi. (5) 994-1.027. (6) Punpeziagaz = solemnidad.

Antzerki edo ta gertakizunezko lazgarri orreitan iraungo dau Nafartar-erregetzaren edestia 1.512an Fernando katolikuak Nafar-erregetzaren Ego-aldea menpetu arte eta geroago, gudu-ingar keiñaduran edo kontrolpean gaurko egunerarte.

Europa-n, berez askatasunaren oiturazkoak ziran erregetzak eta Nafarroa-ko erreñua batez be, etsai asko euki ebezan katoliko asmatu zan eritzi orren aldetik, orduko denboratik asi-ta, berezko Erri-gizarteari iñoz ez dautsielako aukerarik emon, berez-tasunezko jarraipenean itzarmen bidetik batzango-tu egiezan.

Eta Jainkoak bereztu Ebazan legeak, gure askatasunezko zor eskubidearen eginkizunetan egiaren aukerazko baldintzak izan dagiezan, norkeriaren zaleak jabetuta, Nafarroako errege batzuekaz sortu ziran gauza zeatz batzuk argituko dautsuedaz,

ikusi daigun, maltzur eta naspiltasunezko jokoakin norarte aldatu gure dabezan, gure baitan irarrita dagozan Jainkoaren legeak.

Euren buruetan erabilli edo pentsatuko eben, erritarrak ez zirala konturatuko, berezko lege aldetik ez ebelakoan ezer jakingo.

Baiña zelan konturatu ez, Jainkoaren borondatez, gure baitan beti egon ba dira irarrita ?.

Beste gauza bat izan zan, esku baten Jainkoaren izena ta inpernua meatxuka erabiliz, eta bestean kurutzea ezpata izan balitz bezala keiñaduran erabilita danak beldur edo kikilduta euki ondoren, eurak euren buruai sinist-araziz egia dala erritarren jakintzan utsun ori dagoela.

Baiña ortik egira, emendik Eguzkira baiño alde aundiagoa dago.

JIMENOTARREN ERREGE LEIÑUTIK.

III In Antso Gartzreiz Aundia, 965-1.035 urte bitartean bizi zan.

999an, beren aita II In Antso Gartzreiz 994an il da ondorengoa izategaitik, Nafarroako erregetza eta Aragoiko konderria artu eban.

1.018-1.035 urte bitartean Sobrarbe-Ribagorzako konderria artu eban.

1.029-1.035 urte bitartean eta Antso Gaztelako kondearen alabeagaz ezkondu zan bidetik, Gaztela-ko konderria.

Eta Leon-go III In Bermudo erregearenak izan ziran, Gaztela-ko Zea ta Pisuerga ibai bitarteko lurraldeak bereganatu ebazan, eta Leon-en sartuta, beren burua Kaizar-Sakratua izendatu eban, dirua atarata idazpuru orregaz.

Iberia-ko peninsula onetan, III In Antso Gartzreiz errege nagusi edo aundienetariko bat lez ezagutu zan.

III In Antso Gartzreiz il aurretik, bere agintaritzazko lurraldeak, bere lau semeen artean banandu ebazan:

-Nafarroako erreinua, Gartzreiz-eri.

-Gaztelako konderria ta Leon-go zati aundi bat, Fernando-ri.

-Aragoi-ko konderria, bere sasiko-seme ta nagusiena izan zan I Ramiro-ri.

-Eta Sobrarbe ta Ribagorza-ko lurak, Gonzalo-ri.

Txarto eginez gain, ez eban susmatu Gaztela ta Aragoi-ko konderriak, anaien arteko bikaizkeri bidetik eurak be errege izendatuko zirela, eta berezko tronkalaren nortasunetik, katolikotasunaren alderdikerizko batzangoasunera aldatuta, Nafarroa-ko erregetzari, etsai indartsu bi geiago agertu jakozan.

Noren aolkularitzapean egon ziran Europa ta Nafar erregeak?.

Eibarko karmeldarren etxean Euskerazaintzako batzar baten egon giñela, Oñatibia-tar Dunixi-ri bere “txarto oldoztu zaitez” itaunari, nik “asmatuko dozu” erantzun neutson, eta berak: ez !, “labur gertzen zara” esan eustan.

Zezar-etik ona, Erroma-ko kaizar sakratu ta fazizta guztien atzalburua euren garaipenak lortzeko, beti izan da: “Veni Vidi Vici”.

Eta berezkitasunean edo jarraipenean azturazko oituran iraspendu egiten diran Nafarroako askatasunaren aberrizko erregetzak bezala, katolikotasuna

asmatu eta alderditu zanetik eurentzat zekula ez diralako izan zuzentasunezko iraspenak, arazoak gutxitu barik, atzalburu orregaz aundiagotuten beti aleginduko dira.

Antzezko⁽¹⁾ lanean egindako “Latiña” be izan zan tresnarik garrantzitsuena asmakizun

orreik aurrera eroateko, berezko eta bidezko izkuntzaren aurka.

Eta eleiztarrak euren aundikotasunean danoen gaiñetik agintzen ebalako, latiña jakintzaren ibilgailua eginda, Nafarroako erregetzan sekula ez zan idatzi agiri bat euskeraz.

NAFAR-TAR ERREGE LEIÑUTIK.

VI In Antso Gartzreiz Jakintsua 1.150-1.194ko urte bitartean bizi zan.

Nafarroako leiñuaren erregeak Euskal-Nortasunaren aldeko abertzale sutsuak izan ziran eta VI In Santxo jakintsua, Euskal errege artean baleiteke lenengoa izan konturatu zana, eleiza edo katolikotasunezko ingurutik Euskal izkuntza bastertu egiten ebal.

Beste adierazpenik ez daukatelako aurkitzen, beartuta agertuko bear izan eban, danon aurrean Euskerea-ri ots indartsuenagaz latinezko “Lingua Nabarrorun” itzakaz lau aixetara aldarrikatzea.

(1) *Antzezko lanean eginda = idioma construido artificialmente.*

Goian esan doten txeberazko arrazoiaren bidez: “Latiñez eta Latiñez ez bazan izaten sasi izkuntzan edo latiñ-kumean idazten ziran jaurkintzaren agiri guztiak”.

Nafar erreñuak, ba-eukan beste etsai aundi bat, edo ez ziran ondo konpontzen beintzat, III In Zelestino Aita-Santuagaz.

1.194an Jorrailla-ren 13ko Aita Santuaren berun idazki edo bulda-n, VI In Santxo Jakintsua⁽¹⁾ erregeari, Nafartarren “DUKE” izenagaz idazten dautsolako, “REX GRAZIA DEI” euren eritziaren aldeko erregeari idazten eutsen ordez.

Eta bardin bere seme VII In Santxo Azkarra edo Indartsuari 1.196an Martiaren 27ko buldan, naita euroi moruen aurka, ainbeste lagundu eutsena izan.

Edestilari aldetik iñork esan ez arren, jakin eben orduan be nortasun ta norkeriaren eritiziko borrokan ibili zirala.

Egira zelan urten baiña, eritiziko guzur ori goitik berako agintaritzan dogmakin araututa euki eben txeberazko sare orretatik, jakintsu geienak

norkeri orren alde bete betean kokatuta egon ba ziran?

TXANPAÑA-KO ERREGE-LEIÑUTIK.

1.234-1.253 urte biartean Nafarroa-ko I Teobaldo “Bertsolaria” eta Txapaña-ko IV n errege izango zana izendatuko dogu, gauza asko geratzen diralako agirian.

Nafarroa-ko I Teobaldo “Bertsolaria” gaz⁽²⁾ astenda Txanpaiña-ko errege leiñua. VII In Santxo “Indartsua” ren loba izan zana.

Nafarroa-ko Blanka eta III In Teobaldo kondearen semea, Brie ta Txanpaiña-ko kondearen izenagaz.

VII In Santxo Indartsuaren azken borondatea, Nafarroa-ko erregetza, Aragoi-ko I Jaime-ren eskuetan iztea zan Teobaldo ez ebalako begi-onean artzen.

Nafartarrak baiña, gogo orreik kontuan euki-gabe, Santxo il zanean illabete geroago Teobaldo-ri deitu eutsoen eta Iruña-ko Gotzain-Eleizan Fo-

(1) 1.128 inguruan jaio zan, 1.150-1.194 ko urte bitartean errege zala il zan arte. (2) 1.234-1.353 urte bitartean errege.

ruak zinduz-gain Frantzia-ren gorteko oituran igortzi⁽¹⁾ eban.

1.238an Lur-Santua-ren gurutzeko-gudaldia bideratu eban, eta Tauro mendian, betiko ospagarritasuna lortuta, 1.240an itzuli zan.

1.246an, Ximenez ta Gazolaz-tar Pedro katoliko sutsu gotzaiñarekin Foruen gora-beran euki ebezan estabaidakin, onek zalantzan ipinten eban Nafar-erregetza.

Aita-Santuak baiña, lege berezi bat agertuta: “Bere baimenik gabe, iñork ezin ebala Teobaldo eleizatik kanporatu” esan eban.

Zer gerta leikean Gurutzeko gudan ez balitz ibili?.

Laugarren gizaldian Nizea-ko eleiz batzarrean erabagi zan bidetik be, erri bateko erregeak eskomunikatuta geratzen ba ziran katolikotasunaren alderdiko erispenetik, eleizaren aldetik⁽²⁾ Europa-ko edozein printze edo errege baimenduta geratzen zan printzerri orreitan sartu eta eskomunikatuak euren errege aulkitik kanpora botateko.

Aita Santu ta Europa-ko errege katolikoarentzat, zer ziran giza ta berezko errigizarteak ?.

Ba, maltzurrezko ta norberkerizko lege orreik izan ziran Fernando katolikuak eta II Julio Aita Santuak 1.512an erabili ebazanek Nafarroa-ren berezko erregeak euren errege aulkietatik kanpora botateko.

Baten batek esango daust, nungo Jainkoaren legeak ziran orreik ?.

Eta Nafarroa-ko euskaldunak ortik aurrera, guduindarraren keiñaduran eta kontrolpean eroan bear izan eban euren nortasunetan apaldura ori, karlistadako gudak asi ziran arte.

I Teobaldo sarri ibili zan Txanpaina ta Nafarroa-ren arteko bidaiak egiten, eta 1.253an Garagarri-lla-ren 8an Txanpaina-ko itzulker a baten il zan.

Atutxa-tar Paul
Zornotzan 2.011n Epailla-ren 8an

(1) Igortzi = ungir. (2) Europa-n, bera izan zan agintari nagusiena.